

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XIV: 2016

Nr 3 (456)

Data odczytu: 27.01.2016 r.

Data wydania: 27.01.2016 r.

=====

1013. spotkanie

Wiesław Błachnio

Zarys organizacyjny działalności instytucji państwowych oraz użyteczności publicznej w Grudziądzu w latach 30. XX wieku

W końcu 1935 r. Grudziądz, był najbardziej znaczącym miastem na północnych rubieżach państwa polskiego pod względem ilości mieszkańców, rozwiniętego przemysłu i rzemiosła, wielkiego garnizonu wojskowego. Liczył 57 280 mieszkańców. Obszar miasta wynosił 2830, 9 ha w tym zabudowany 306,4 ha. Ilość budynków mieszkalnych 1807 z 8558 mieszkaniami. Usytuowane one były na 167 ulicach. W mieście funkcjonowało – 20 instytucji państwowych, 22 instytucje miejskie i powiatowe. Miastem zarządzał Zarząd Miejski z siedzibą w Ratuszu na czele z prezydentem miasta Józefem Włodkiem (od 1932 r. na 10 letnią kadencję) oraz wiceprezydentem Stanisławem Michałowskim który w 1935 r. wybrany został na posła do sejmu oraz nowo wybranym wiceprezydentem Zenonem Mijal.

W grudziądzkiej strukturze organizacyjnej urzędu było 5 organizacyjnych wydziałów to jest ogólny, finansowo-gospodarczy, administracyjny, pracy i opieki społecznej i techniczno-budowlany kierowanych przez naczelników oraz 3 samodzielne referaty tj. ref. wojskowy, ref. kontroli ogólnej i ref. zdrowia publicznego nadzorowane przez kierowników. W skład 40 osobowej Rady Miejskiej zasiadało 26 przedstawicieli Narodowego Bloku Gospodarczego, 4 przedstawicieli Polskiej Partii Socjalistycznej, 9 przedstawicieli Obozu Narodowego Obrony Samorządu oraz 1 przedstawiciel Chrześcijańskiego Zawodowego Obozu Pracy. Pod Zarząd Miejski podlegały takie przedsiębiorstwa jak Gazownia, Elektrownia, Wodociągi, Tramwaje, Rzeźnia Miejska i Szpital Miejski. Budżet miasta na lata 1935-36 wynosił po stronie przychodów 2.291.987 zł a rozchody 2.049.874 zł.

Na terenie miasta funkcjonowały 4 kościelne parafie katolickie przy których działały bardzo liczne stowarzyszenia, bractwa, związki i chóry kościelne, 1 parafia

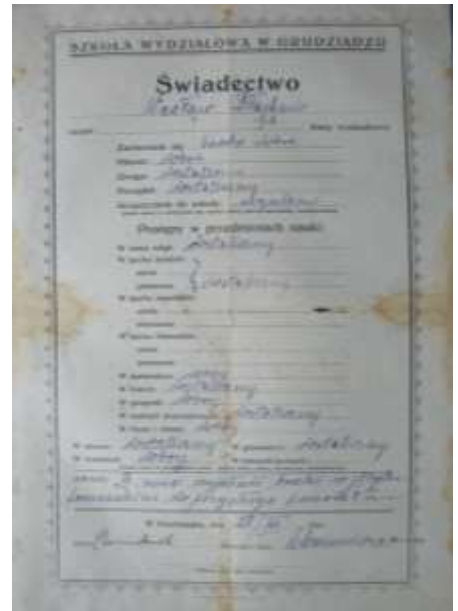

Ks. plk. dr Władysław Łęga (lata 20. XX w. Fot. ze zbiorów Zbigniewa Zawadzkiego)

wojskowa rzymsko-katolicka i 1 parafia ewangelicka. Gwoli przypomnienia duszpasterstwo wojskowe w Grudziądzu powołano 23 stycznia 1920 r. Otrzymało budynek zboru protestanckiego z 1900 r. na Górze Garnizonowej. Ozdobą Świątyni była 66 metrowa wieża. Rejon duszpasterstwa obejmował garnizony Grudziądz, Chełmno, Chojnice, Gniew i Starogard. W maju 1926 r. powstała parafia wojskowa pod wezwaniem Św. Stanisława Biskupa a proboszczem mianowano ks. dra Władysława Łęgę.

Grudziądz posiadał dość rozwiniętą sieć szkolnictwa. Funkcjonowało 18 publicznych i prywatnych szkół powszechnych w których uczyło się 8592 dzieci uczonych przez 177 nauczycieli. Szkoły prywatne to:

szkoła im. Goethego, szkoła im. Mikołaja z Ryńska, szkoła im. św. Jana Bosko. Wspomnieć należy o tzw. szkole wydziałowej oraz szkole ćwiczeń przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim. Do szkół ponad powszechnych zalicza się Państwowe Gimnazjum Żeńskie, Państwowe Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego, Państwowe Gimnazjum im. Bolesława Chrobrego, Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie im Stanisława Staszica, Gimnazjum Koedukacyjne im. Goethego, Państwowa Średnia Szkoła Hodowlano-Rolnicza, Państwowa Szkoła Budowy Maszyn, 3 klasowa Koedukacyjna Szkoła Handlowa przy Izbie Przemysłowo-Handlowej (przy tej szkole w 1928 r. Józef Błachnio utworzył III Koło Krajoznawcze Młodzieży i był pierwszym prezesem koła), Publiczna Szkoła Doksztalcząca, Żeńska Szkoła Zawodowa i Gospodarcza.

**Gen. bryg. Kazimierz Sawicki.
Ze zbiorów Z. Zawadzkiego.**

W Grudziądzu funkcjonował duży garnizon wojskowy z gen. Kazimierzem Sawickim – komendantem garnizonu w latach 1932-1938 i dowódcą 16 dywizji.

W ramach garnizonu działało od 1925 r. Koło Rodziny Wojskowej z siedzibą w Garnizonowym Domu Żołnierza 64 P.P. przy ul. Prowiantowej. Działalność zarządu pod przewodnictwem Pani Sawickiej, żony generała, była bardzo szeroka. W strukturach Rodziny Wojskowej funkcjonowały Sekcja Kulturalno-Oświatowa, Sekcja Opieki nad Dzieckiem, Sekcja Pracy, Sekcja Społeczna, Sekcja Kościelna, Sekcja przysposobienia do Obrony Kraju,

Sekcja Finansowa, Kasa Pożyczkowo-Oszczędnościowa i Klub Sportowy. Organizacja wydawała miesięcznik Głos Rodziny Wojskowej.

Wiodące organizacje Użyteczności Publicznej i Obrony Państwa

Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej.

Działała w Grudziądzu od 1924 r. Akcją ligi kierował Obwód Miejski LOPP z siedzibą w Domu Pracy dla Państwa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego z siedzibą Rynek nr 13. Obwód kierował 54 kołami, w tym 8 wojskowymi, 13 przy urzędach, 27 szkolnymi, 2 fabrycznymi, 1 kobiece, 1 przy stowarzyszeniu i 2 przy więzieniach. Razem Koła liczyły 6642 członków w tym aż 3548 szkolnych. Na czele kilkunastoosobowego zarządu ligi stał Stefan Kossjor – Dyrektor Izby Skarbowej.

Liga prowadziła szeroką działalność szkoleniową. Posiadała specjalistyczną komorę gazową. Powstało też koło szybowcowe mające do dyspozycji 9 szybowców co było sukcesem na cały kraj. W pierwszym szkoleniu licencję pilota szybowcowego zdobyło 28 osób. Zbudowano we własnym warsztacie gdzie była pracownia modelarska m1 szybowiec nazwany „KOMAR”. LOPP wniosła wielki wkład w tworzeniu polskiego lotnictwa i przysposobieniu ludności do obrony przed skutkami wojny gazowej.

Koło Szybowcowe.

Powstało 15 października 1934 r. Siedziba koła znajdowała się w lokalu przy ul. Budkiewicza 22. Pracą koła kierował zarząd w skład którego weszło wiele znanych osób, prezes to Kazimierz Ładoś – gen dyw. w stanie spoczynku, vice prezes inż. Jan Grabowski prof. P.S.B.M., sekretarz adwokat Ferdynand Grzywacz, skarbnik Jerzy Ancunta, oraz pplk. Bolesław Stachoń D-ca Szkoły Strzelców i Bombardowań, inż. Bogdan Czarliński dyr. Sp. Akc. UNIA i prof. Julian Zelek .

W okresie 1934-1935 koło posiadało 7 szybowców i wyszkoliło 41 pilotów szybowcowych kat. A, z których zapewne wielu walczyło jako piloci wojskowi w II wojnie światowej.

Gen. bryg. Kazimierz Ładoś.
Fot. ze zbiorów
Z. Zawadzkiego.

Grudziądzka Ochotnicza Straż Pożarna.

Grudziądzka straż pożarna powstała już 12 lutego 1876 r. Siedziba jednostki znajdowała się w wybudowanym w 1930 r. obiekcie przy ul. Piłsudskiego. W 1934 r. służbę pełniło 114 strażaków i oficerów. Komendantem był p. Kaszewski. Członkowie dobrowolnie pełnili służbę a zamieszkiwali w różnych rejonach miasta. Na dziennym dyżurze służyło 5 strażaków. Straż posiadała 5 samochodów, 2 drabiny mechaniczne, 1 pompę mechaniczną. W Grudziądzu funkcjonowały 3 ochotnicze straże i 1 oddział

żeński. Organizacyjnie straż podlegała pod prezydenta miasta a prezesem zarządu wszystkich straży był. Wiceprezydent Michałowski.

Związek Strzelecki w Grudziądzu

Po 1920 roku w Grudziądzu działał Związek Strzelecki Miasta Grudziądza. Organizacją tą kierował Zarząd Powiatowy Grodzki i Komenda Powiatu Grodzkiego. W 1935 r. w skład Zarządu Grodzkiego wchodził: Prezes – Franciszek Kucharski naczelnik więzienia karnego, wiceprezes – Józef Rosiński przemysłowiec, sekretarz Bolesław Milczyński inspektor pracy oraz Hanna Zalewska żona majora W.P.

Sztab Komendy Powiatu Tworzyli: komendant grodzki – do 1 października 1935 por. Józef Czaporowski a od 1 października Kazimierz Sedlaczek, kapelan grodzki ks. Józef Sowiński, lekarz powiatu grodzkiego dr Józef Kaczmarek oraz prof. Bernard Dyniewicz, Antoni Orlikowski, Roman Bortkiewicz, Jan Wieczork i Franciszek Delatowski.

Na terenie miasta działało 5 oddziałów męskich. Młodzież w wieku do lat 18 zorganizowana była w Hufcu Orląt Strzeleckich którego komendantem był Jan Koc.

**Odznaka strzelecka. Ze zbiorów
Z. Zawadzkiego.**

Stefan Polz. Za sukcesy w zawodach strzeleckich członkowie otrzymywali odznaki strzeleckie w 3 klasach. W 1935 r. odznaki zdobyło 2498 osób. Bratnią i ściśle współpracującą ze Związkiem Strzeleckim organizacją było Koło Przyjaciół Związku Strzeleckiego.

Najważniejszy cel działania Związku Strzeleckiego było wychowanie obywatelskie organizowane dla całego powiatu a koordynowane przez prof. Dyniewicza. Najważniejszą uroczystością było poświęcenie i otwarcie Domu Strzelca im. Marszałka Piłsudskiego. W ważnych uroczystościach narodowych brały udział wszystkie oddziały związku wraz z własnymi pocztami sztandarowymi. W trosce o wychowanie fizyczne w Związku Strzeleckim działały sekcje: bokserska, kolarska, ping-pongowa, ciężko atletyczna i gier sportowych. W celu usprawnienia koordynacji działania wszystkich klubów strzeleckich utworzono Powiatową Komisję Porozumiewawczą miasta Grudziądza a prezesem w 1935 r. był kpt.

Związek Legionistów Polskich

Związek zrzeszał byłych legionistów polskich. Miał siedzibę przy Placu 23-go Stycznia nr 17. Przewodniczącym był Leon Pilc – Naczelnik Izby Skarbowej, wiceprzewodniczącym mjr J. Zalewski, sekretarzem Stanisław Michalik. Towarzystwo liczyło w 1935 r. 86 członków.

Koło Lokalne Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet

Ruch ten powstał w Grudziądzu w 1931 roku. W 1935 r. Koło liczyło ono 89 członkiń i 172 słuchaczki hufców szkolnych oraz 42 słuchaczki oddziałów pozaszkolnych z terenów Łasina i Radzyna. Kołem kierował 8 osobowy zarząd. Z absolwentek hufców szkolnych utworzono 1 drużynę ratowniczą. W 1935 r. kurs wojskowy ukończyło 55 słuchaczek i kurs fachowy 17. Hufce szkolne i instruktorskie koła brały udział we wszystkich świętach państwowych, organizowały imprezy odczytów i teatralne oraz specjalistyczne kursy we własnej świetlicy.

Placówka Powstańców i Wojaków Miasta Grudziądz

Organizacją (powstałą w 1922 r.) kierował zarząd w składzie Prezes – druh Doleżyń Emanuel, starszy referent Wydziału Powiatowego, wiceprezes – druh dr Zakrzewski, lekarz, sekretarz – druh Lewandowski Jan, urzędnik miejski, skarbnik – druh Graczyk Władysław, urzędnik skarbowy. Funkcję komendanta pełnił druh por. Oczachowski Stanisław. Placówka liczyła 103 członków w tym 78 czynnych, 23 wspierających i 5 honorowych. Członkowie spotykali się raz w miesiącu, na których wygłaszano referaty z dziedziny historii i przysposobienia wojskowego. W ważnych uroczystościach państwowych członkowie występowali w mundurach z własnym sztandarem.

W 1935 uczestniczono w uroczystościach pogrzebowych wybitnych grudziądzan – druha Józefa Godze, druha dra Jana Sujkowskiego, senatora Wiktora Kulerskiego – Honorowego Członka Placówki. Warunkiem przynależności to placówki był udział w powstaniach o niepodległość, w wojnie światowej czy bolszewickiej, odbyta służba w wojsku polskim oraz nienaganne prowadzenie się w życiu cywilnym.

Związek Reemigrantów i Optantów Rzeczypospolitej Polskiej – Koło Grudziądz

Koło liczyło w 1935 r. 140 członków. Kierował nim 5 osobowy zarząd w składzie: Prezes Władysław Konkel, wiceprezes M. Kulczyński, sekretarz M. Wagnerówna, skarbnik Jan Kaźmierczak i M. Ziółkowski.

Cele Związku były:

- skupienie w jednolitą organizację wszystkich obywateli Polski, którzy głosowali na rzecz kraju, oraz reemigrantów narodowości polskiej którzy po pobycie na emigracji powrócili i osiedlili się na stałe w Polsce. Dotyczyło to również działaczy politycznych i kulturalnych którzy tymczasowo przebywali na obczyźnie.
- utrzymanie ścisłej łączności z polską emigracją przebywającą nadal zagranicą.
- podniesienie moralności kulturalnej i dążenie do udzielania pomocy materialnej swym

członkom.

Polegało to m.in. na pisaniu podań i próśb, załatwianiu spraw rentowych. W 1935 roku załatwiono takich spraw ponad 200.

Stowarzyszenie Rodzina Policyjna

W Grudziądzu Policja Państwowa miała następującą strukturę organizacyjną:

- Komisariat I ul. Kościelna 13, kierownik Komisarz Włodzimierz Nowak
- Komisariat II ul. Hallera nr 41. kierownik podkomisarz Stanisław Szurka.

Dodatkowo działały Wydział Śledczy, Wartownia na Dworcu Kolejowym i Postęrunek Miejski przy ul. Legionów 34.

Stowarzyszenie jako organizacja społeczna zrzeszała rodziny policjantów. Główne cele to szerzenie samopomocy, wytwarzanie łączności ideowej, krzewienie życia towarzyskiego, kulturalnego i sportowego wśród rodzin policyjnych. Cele te realizowano poprzez działanie sekcji: kulturalno-oświatowej, teatralnej, muzycznej i sportowej.

Organizacją kierował zarząd w którym przewodniczącą była Nowakowska Irena – żona komendanta P.P. Członkami stowarzyszenia mogły być żony, matki, córki, siostry funkcjonariuszy oraz same funkcjonariuszki. Do członków nadzwyczajnych zaliczano funkcjonariuszy oraz osoby spoza środowiska policyjnego. Należało 150 członków. Koło utrzymywało się z opłacanych składek. Do celów statutowych zalicza się opiekę nad wdowami i dziećmi po zmarłych policjantach, organizację wypoczynku kolonijnego dla dzieci, urządzenie gwiazdki dla dzieci. W okresie zimowym zbierano odzież i prowadzono dożywianie dla bezdomnych dzieci. W stowarzyszeniu działały sekcje: kulturalno-oświatowa, teatralna, muzyczna i sportowa.

Towarzystwo Czytelni Ludowych.

Plakat TCL z okazji Święta 3 maja.
Ze zbiorów W. Błachnio.

Towarzystwo miało swoją stałą siedzibę przy ul. Legionów 28. Grudziądzkim Kołem TCL kierował zarząd w składzie: dyr. Puppel – prezes, ks. dr Władysław Łęga – wiceprezes, inspektor szkolny A. Ossowski – sekretarz, dr Maj – prezes sekcji bibliotecznej.

W 1935 r. biblioteka posiadała 5800 książek w tym 4300 beletrystyki i 1500 naukowych. Poza stałą siedzibą funkcjonowały 2 filie na Chelmińskim Przedmieściu i w Małym Tarpnie oraz doraźnie obsługiwała dwa zakłady karne.

W tym też roku zarejestrowano 620 czytelników. Oplata miesięczna za korzystanie

z biblioteki wynosiła 60 groszy. Działała też bezpłatna czytelnia gazet i czasopism. Sekretariat TCL prowadził składnicę książek i przezroczy na Pomorze.

Rozwijała się indywidualna prenumerata dzienników i czasopism. Samą tylko zaewidencjonowaną drogą pocztową przekazano 738 962 pozycji. Najbardziej poczytne czasopisma pomorskie to: Gонец Nadwiślański, Słowo Powszeczne, Dziennik Grudziądzki, Dziennik Bydgoski. Ciekawe, że Gazeta Grudziądzka czytana była głównie przez środowisko wiejskie. Z czasopism sprowadzanych z innych regionów kraju to Ekspres Łódzki, Światowid, Gazeta Warszawska, Gazeta Polska, Przegląd Sportowy. Z wydawnictw okolicznościowych wielką popularnością cieszył się pamiętnik – przewodnik „Grudziądz wczoraj, dziś i jutro”.

Oddzielnie należy przypomnieć wielkie zamiłowanie Grudziądzan do śpiewania.

Odezwa TCL. Ze zbiorów W. Blachnio.

W Grudziądzu działały następujące towarzystwa:

- III Okręg Pomorskiego Związku Kół Śpiewaczych
- Towarzystwo Śpiewacze „LUTNIA”
- Towarzystwo Śpiewu „ECHO”
- Towarzystwo Śpiewu „SYGNAŁ”
- Towarzystwo Śpiewacze „MONIUSZKO”.

Najbardziej znane wówczas było T.Ś. Lutnia. Zostało założone już 20 kwietnia 1910 r. Był to chór mieszany. Pierwszym prezesem został mecenas Julian Szychowski. Dyrygentem był Edmund Bernacki. Próby chóru odbywały się w restauracji „Pod Kotwicą” nad Wisłą. Towarzystwo opierało swoją działalność na grudziądzkiej Polonii, walczyło o utrzymanie ducha polskości. Oprócz samych występów śpiewaczych organizowano wycieczki krajoznawcze, akademie narodowe i widowiska. Po 1920 r. skoncentrowano się nad podniesieniem poziomu artystycznego śpiewu. Występowano w licznych ogólnokrajowych konkursach. Szczególnym sukcesem było zdobycie V miejsca na Wszechpolskim Zjeździe Kół Śpiewaczych w 1933 r. w Toruniu.

Do wybitnych postaci Grudziądza sprawujących funkcję prezesa T.Ś. Lutnia zalicza się: Juliana Szychowskiego, Jana Sujkowskiego, Karola Skworza, Ignacego

Żnińskiego, Józefa Trepkowskiego, Władysława Grobelnego, Leona Froehlich. Prezesem Towarzystwa w l. 1930-1935 był prof. Józef Delewski. Julian Szychowski dostąpił również godności Prezesa Honorowego T.Ś.

Z okazji jubileuszu 25-lecia Towarzystwa 11 maja 1935 r. w Teatrze Miejskim odbyła się akademie jubileuszowa połączona występami chóru i orkiestry wojskowej 64 p.p.

Plac promowy z restauracją "Pod Kotwicą". Ze zbiorów Z. Zawadzkiego.

Nie wolno nam zapomnieć, że połowa lat 30. XX wieku to lata kryzysu gospodarczego czego symptomem było znaczne bezrobocie i zubożenie znacznej części społeczeństwa oraz komplikująca się sytuacja polityczna kraju i międzynarodowa.

Literatura:

Almanach Miasta Grudziądz na rok 1936, Grudziądz 1935.

Księga Pamiątkowa Pomorza 1920-1930, praca zbiorowa, Toruń 1930.

Nowicki Albin, Grudziądz. Wczoraj! Dziś! Jutro? Grudziądz 1935.

Ikonografia ze zbiorów Zbigniewa Zawadzkiego i Wiesława Błachnio.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.